

XAMMURAPI QONUNLARIDA JAZOLASH TARTIBI

Baxramova Mohinur Baxram Qizi

Ma'mun Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif tomonidan mil. av. 1792—1750-yillarda hukumronlik qilgan Babil podshosi Xammurapi va u tomonidan yaratilgan Xammurapi qonunlarida jazolash tartibi va qonunlarning mazmun mohiyati yoritilgan. Shuningdek, Xammurapi qonunlarining jamiyat uchun ijobiy va salbiy tomonlari tarixiy nuqtaiy nazardan taxlil qilingan.

Kalit soʻzlar: Qadimiy Sharq, Mesopotamiya, Babil, qonun, Quyosh xudosi, Xususiy mulkchilik, podsho, xalq, jinoyat, huquq, jazo, qarz, qarzdorlik, qul.

Ikkidaryo oraligʻi – Mesopotamiya qadimgi sharq mamlakatlari ichida jozibador va qiziqarli tarixi bilan qolgan mamlakatlardan ajralib turadi. Shu bilan bir qatorda dastlabki sivilizatsiyaning vujudga kelishi shu oʻlka bilan chambarchas bogʻliqdir. Darhaqiqat, Mesopotamiya hududida insoniyat tarixidagi eng qadimgi qonunlardan bir hisoblangan Xammurapi qonunlari yaratilgan. Bu qonunlar toʻplami – Babil podshosi Xammurapi (mil. av. 1792—1750) nomi bilan atalgan. Xammurapi davrida Babil davlati ravnaq topgan. Xammurapi harbiy kuch va diplomatik yoʻl bilan oʻz podsholigining dastlabki 35 yilida Ossuriya, Mesopotamiyaning janubi va oʻrta qismini Bobilga tobe ettirgan. Xammurapi davrida tovar-pul munosabatlari rivojlangan, xususiy quldorlar xoʻjaligi kuchaygan, davlatning markazlashuvi va podsho hokimiyatining mustahkamlanish jarayoni oʻsgan.

Xammurapi qonunlari quldorlik tuzumi huquqining xarakterli belgilarini oʻzida aks ettirgan Qadimiy Sharq huquqining qimmatli yodgorligi sanaladi. Xammurapi qonunlari 282 moddadan iborat boʻlib, huquqning ayrim sohalariga tegishli sud protsessi, mulk huquqi, mulkning turli koʻrinishlari, yerga egalik, nikoh, oila, meros huquqi va boshqa masalalarni oʻz ichiga oladi. Xususiy mulkchilikni, ayniqsa, quldorlikni qattiq himoya qilgan. Masalan, unda qulni oʻgʻirlaganlik, qochgan qulni yashirganlik uchun oʻlim jazosi belgilangan[1].

Babil podsholigini gullab yashnashi bevosita I Babil sulolasining oltinchi podshosi Xammurapi davriga toʻgʻri keladi. Xammurapi dono, uzoqni koʻra oladigan davlat arbobi, ayyor diplomat, yirik strateg, adolatli qonunshunos va mohir tashkilotchi edi.

Xammurapining 42 yillik hukmronligi davomida Bobil kichik shahardan butun Messopotamiyani birlashtirgan yangi qudratli davlatning poytaxti, Old Osiyoning yirik siyosiy-iqtisodiy va madaniy markaziga aylanadi[2].

Xammurapi qonunlari uch qismdan iborat bo'lgan:

1. Kirish
2. Qonunlar
3. Xulosa

Kirish qismida-qonunlar to'plamini yaratishdan maqsad – mamlakatda adolatni taminlash va hukumdor o'zini ulug'vorligini ko'klarga ko'targan.

Ikkinchi qismida – qonunlar joy olgan bo'lib, jinoiy ishlarga oid jazolar, sud ishlari, xususi mulk huquqining buzulishi.

Xulosa qismida- podsho xalq oldida qilgan xizmatlarini birma bir sanab o'tgan, o'zidan keyin bu qonunlarni ado qiluvchi podsholarga oq fotixa bergan[3].

Xammurapi qonunlarida oila, qulchilik munosabatlari, qarz va qarzdorlik, yer egaligi, huquq va sud ishlari, davlat hokimiyati va boshqa masalalarga ham katta e'tibor berilgan. Qonunning so'nggida shunday deyiladi: "Men Xammurapi adolatli podshodirman, menga qonunlarni Quyosh xudosining o'zi yuborgan. Mening so'zlarim bebaho so'zlar, ishlarim tengi yo'q ishlardir".Shu tufayli mahalliy aholi tomonidan ushbu qonunga nisbatan "Xudolar kalomi" deya nom ham berilgan.

Shunday qilib, Xammurapi qonunlari to'plami Qadimgi Bobil podsholigi davrining

ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tuzumini o'rganishda juda muhim tarixiy manba - hujjat sifatida katta ahamiyatga egadir. Ammo Xammurapi o'z zamonasining mustabid hukmdori sifatida yuqori tabaqa davlat arboblari, quldorlar va katta yer egalari manfaatlarini himoya qiluvchi shaxs sifatida faoliyat ko'rsatgan. Uning qonunlar to'plami ham yuqori tabaqa kishilarini himoya qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan[4].

Xammurapi qonunlarining asosiy qismida sud va sud jarayoni (1–5-moddalar), mulk huquqining buzilishi va unga qo'llaniladigan jazolar (6–120-moddalar), nikoh, oila va meros huquqi (127–195-moddalar), jinoyat huquqi (shaxs hayoti va sog'ligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik, 196–214-moddalar), mehnat va mehnat qurollari (215–282-moddalar) hamda boshqa munosabatlar to'g'risidagi me'yorlar belgilangan.

Xammurapi qonunlaridan na'munalar;

1-modda. Agar biror kishi qasamyod bilan biron kishini qotillik aybini unga yuklagan, lekin uni isbotlamagan bo'lsa, u holda uning ayblovchisi o'ldirilishi kerak.

2-modda. Agar biror kishi jodugarlik aybini odamga tashlagan va uni isbotlamagan bo'lsa, unda jodugarlik ayblovi qo'yilgan. Kishi daryo xudosiga borib, daryoga cho'mishi kerak, agar daryo uni ushlasa, uning ayblovchisi uning uyini olib qo'yishi mumkin. Agar daryo bu odamni poklasa va u zararsiz qolsa, unga sehrgarlikni ayblagan odam o'ldirilishi kerak va daryoga cho'mgan kishi ayblovchining uyini olishi mumkin.

3-modda. Agar biror kishi jinoyat to'g'risida guvohlik berish uchun sudga kelgan bo'lsa va u aytgan so'z isbotlanmagan bo'lsa va bu ish hayot masalasi bo'lsa, unda bu odam o'ldirilishi kerak.

6-modda. Agar biror kishi xudo yoki saroy mulkini o'g'irlagan bo'lsa, u holda u o'ldirilishi kerak; shuningdek, o'g'irlangan narsalarni qo'lidan olgan kishi o'ldirilishi kerak.

59-modda. Agar odam bog' egasidan xabardor bo'lmasdan odamning bog'idagi daraxtni kesgan bo'lsa, unda u kumushning 1/2 qismini tortishi kerak.

64-modda. Agar biror kishi o'z bog'ini bog'bonga yetishtirish uchun beradigan bo'lsa, u holda bog'bon bog'ni ushlab turganda, daromadning 2/3 qismini bog'egasiga berishi kerak va u 1/3 qismini olishi mumkin.

99-modda. Agar biror kishi bir odamga "sheriklik" tartibida kumush bergan bo'lsa, unda keladigan foyda va zarar, ular Xudo oldida teng ravishda baham ko'rishlari kerak.

124-modda. Agar biror kishi guvohlar oldida boshqa bir odamga kumush, oltin yoki boshqa narsalarni bergan bo'lsa, keyin u buni rad etsa, u holda bu odam fosh bo'lishi kerak va u rad etgan hamma narsa ikki baravar ko'paytirilishi va berilishi kerak.

128-modda. Nikoh yozma tuziladigan shartnomalar asosida rasmiylashtirilgan. Agar kishi xotin olsa va yozma shartnoma tuzmasa, bu ayol unga xotin emas. Shartnoma er va xotinning oilasi o'rtasida ham tuzilgan. Qullar va erkin kishilar oila qurishi mumkin bo'lib, tug'ilgan bolalar erkin hisoblangan. Nikoh shartnomasi tuzilishidan avval kuyov bo'lajak qaynonasiga qalin puli - «tirxatum», kelinning oila a'zolariga to'y sovg'alari - «biblum», kelinning otasi qiziga sep-sidirg'a - «sheriktum» berishi lozim bo'lgan.

137-modda. Agar kishi farzand tug'ib bera olmagan xotinini taloq qilmoqchi bo'lsa, ya'ni u bilan ajrashmoqchi bo'lsa, u holda bu erkak mahr haqiga teng bo'lgan kumushni xotiniga berishi kerak, hamda xotinini o'z otasining uyidan olib kelgan sep miqdorini to'liq qaytarishi talab qilinadi va faqat shundan keyingina er bunday xotin bilan ajrashishi mumkin bo'lgan[5].

Xammurapining mazkur qonunlar to‘plami undan keyingi davrda Old Osiyoda tuzilgan qonunlar majmualariga ijobiy ta’sir etgan.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, Xammurapi qonunlari to‘plami Qadimgi Bobil podsholigi davrining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tuzumini o‘rganishda juda muhim tarixiy manba - hujjat sifatida katta ahamiyatga egadir. Xammurapi qonunlarida har doim jinoyat uchun jazo muqarrar ekanligi bilan ajralib turgan. Bir so‘z bilan aytganda aholining tinch va farovon yashashi va mamalakatni rivojlantirish hamda jinoyatchilikni oldini olish uchun muhim ahamiyat kasb etgan. Xammurapi qonunlarida sud ishlarini yuritish, mulkning turli shakllarini va nikoh va oilaviy munosabatlarini, shuningdek xususiy va jinoyat huquqini himoya qilish masalalarini tartibga soluvchi masalalar bayon etilgani bilan ajralib turgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.-T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 60-bet. www.ziyouz.com kutubxonasi.
2. R. Rajabov. Qadimgi dunyo tarixi.-T.:Fan va texnologiya, 2009. 91-bet
3. V.I.Abdiyev. Qadimgi sharq tarixi. –T.: O‘rta va oliy maktab. 1964.91-93-betlar
4. A. Kabirov A. Qadimgi Sharq tarixi. –T.: Tafakkur. 2016. 127-bet.
5. H. Muhamedov. Huquq tarixi. .:T.2023. 36-bet
6. Allaberganov, O., & Bekboltayeva, M. (2024). TARIX FANI TARAQQIYOTIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI. *Interpretation and researches*, 2(3), 25.
7. Arslanbekovich, A. O., & Matnazarovna, A. M. (2022). Inson, xalq, millat tarixiy xotira bilan tirik, barhayot. *Ta’lim fidoyilari*, 5(9), 264-268.
8. Allaberganov, O. A. (2022). XORAZM VOHASIDAGI IBTIDOIY JAMOA TUZUMI DAVRI YODGORLIKLARINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISH TARIXI. *Academic research in educational sciences*, (3), 264-268.
9. Allaberganov, O. A. (2019). SOME REMARKS ON THE MONUMENTS OF THE PREHISTORIC COMMUNIST SYSTEM IN THE KHOREZM OAZIS. *Science and Education*, 2, 1-8.